

УДК 811.111'42

Насталовська І.В.

УЧБОВІ ВТОРИННІ ТЕКСТИ

У статті наведено визначення вторинного тексту, утвореного методом семантичної компресії, та вторинного учбового тексту у структурному та комунікативному аспектах, проведено аналіз термінологічних одиниць на позначення учбового вторинного тексту, проаналізовано прагматичну спрямованість учбових вторинних текстів та адекватність передачі в них змісту оригіналу.

Ключові слова: первинний текст (оригінал), вторинний текст, учбовий вторинний текст, адаптація, дайджест, семантична компресія.

Насталовская И.В. Учебные вторичные тексты. В статье приведено определение вторичных текстов, полученных методом семантической компрессии, и вторичных учебных текстов в структурном и коммуникативном аспектах, проведен анализ терминологических единиц, использующихся для обозначения вторичного учебного текста, проанализирована прагматическая направленность текстов этого типа и адекватность передачи в них содержания оригинала.

Ключевые слова: первичный текст (оригинал), вторичный текст, учебный вторичный текст, адаптация, дайджест, семантическая компрессия.

Nastalovska I.V. Graded Reading. The article gives definitions of secondary texts obtained by semantic compression, and secondary texts used in teaching foreign languages (graded readers) from the point of view of their structure and communication pattern. The article considers terminological units used for graded readers as well as analyzes their pragmatic function and equivalence of meaning in them as compared to their originals.

Key words: original text, secondary text, graded reading, adaptation, digest, semantic compression.

Дане дослідження проведене в руслі функціонального опису мовлення. Темою статті є аналіз учбових вторинних текстів. Актуальність роботи визначається важливістю та недостатньою вивченістю питання утворення та функціонування вторинних текстів. Об'єктом дослідження виступає текст. Предметом вивчення є учбовий вторинний текст.

Поняття комунікативної текстової вторинності є складним, а група текстів, що їх називають вторинними, є надзвичайно неоднорідною. В широкому розумінні цього слова, будь-який художній твір є вторинним. М. М. Бахтін в своєму дослідженні мовних жанрів, які він визначає як "відносно стійкі типи висловлювання" [3, 250], розрізняє первинні мовні жанри, які природно утворилися в комунікативному досвіді, та вторинні мовні жанри, які він називає культивованими, утвореними на основі первинних, це "романи, драми, наукові дослідження різного ґатунку, великі публіцистичні жанри та ін, що в процесі свого формування вбирають в себе і переробляють різні первинні (прості) жанри" [2, 439].

В інших дослідженнях знаходимо більш вузьке розуміння поняття "вторинний текст": текст, що "в лінгвостилістичному та композиційно-образному плані є відтворенням іншого художнього твору або декількох творів" [22, 8], текст, до якого обов'язково є фоновий оригінал [10, 7; 8, 7], лише тексти,

автори яких "свідомо та послідовно відтворюють характерні особливості лінгвостилістичної та композиційно-образної організації іншого твору" [7, 31]. Отже, первинні та вторинні тексти виокремлюються за умови наявності вихідного чи первинного, базисного тексту (або протослова) та в залежності від характеру інформації, яку вони містять. Первинні або базисні тексти відображають певний фрагмент світу навколо, у той час як вторинні тексти відображають інший текст, від якого вони залежать в онтологічному, комунікативно-прагматичному та композиційному аспекті [24]. Таким чином, комунікативно вторинні повідомлення означають референт, який сам по собі є знаковим утвором [11, 86].

До поняття вторинності також додають комунікативний та прагматичний аспект, та під вторинністю розуміють "утворення в ході інтерпретації первинного тексту певної ментальної структури, що базується на первинному тексті ... в процесі аналізу його поверхневої та змістовної структури та отримує текстове втілення в результаті реалізації певного набору комунікативних інтенцій та комунікативних модусів [1, 58], а вторинним називають "текст, утворений на базі іншого, первинного тексту зі зміною авторства", де зміна авторства визначається як зміна однієї інтенції іншою [16, 81]. Крім того, важливою характеристикою вторинних текстів деякі дослідники називають скорочення його обсягу у порівнянні з оригіналом: "вторинним текстом є таке вербальне утворення, що породжується в результаті певних ментальних структур (ключових слів, теми та ін.), які є результатом розуміння первинного тексту та які відображають у згорнутому вигляді його основний зміст" [20, 59-60].

Надалі мова йтиме лише про створення спрощених учбових вторинних текстів шляхом компресії на основі художніх творів. Вторинні учбові тексти широко використовуються в педагогічній практиці у вивченні іноземних мов для поступового розвитку навичок читання іноземною мовою та розширення вокабуляру. Розповсюдження комунікативних методів викладання та висока зацікавленість в такого типу літературі для оволодіння іноземною мовою робить спрощені тексти привабливими для надзвичайно диференційованої за віком групи читачів, загалом не можна навіть стверджувати, що рівень складності обраної для читання літератури корелює з віком читачів.

Терміни, прийняті на позначення такого вторинного тексту в теоретичних роботах, присвячених вторинним текстам або компресії тексту, варіюються. Л.В. Полубіченко наводить такі з них: адаптоване видання, адаптація, скорочене видання, скорочення, переказ, дігест (в україномовному і російськомовному науковому дискурсі частіше використовується транскрипційна форма цього слова "дайджест"), *adaptation*, *abridgement*, *abridged edition*, *digest*, *simplification*, *simplified version* [18, 489]. Найчастіше вживаними є терміни "дайджест" [8; 21; 23; 24] та "адаптація" [5; 13; 22], які іноді виступають як синоніми [15], а іноді як родовий термін по відношенню до видового, оскільки адаптацію вважають лише одним з можливих видів дігестування [21].

Дігестування визначають як "будь-яку обробку художнього твору з метою полегшення його сприйняття" [21, 111; 23], як "адаптування творів художньої літератури, тобто представлення їх у більш доступній мовній та/ або художній

формі для тієї чи іншої категорії читачів" [18, 485]. Ці ж дослідники наводять свої класифікації дігестів за кількома параметрами, що частково перехрещуються: 1) за адресатом: для дорослих, для яких англійська мова рідна, для позакласного читання дітей-носіїв мови, для дітей, що вивчають англійську мову [21, 111-112], 2) за віком: діти та дорослі, 3) за рівнем лінгвістичної компетенції: носії мови та іноземці, що її вивчають, 4) за відношенням до навчального процесу: для читання в класі та позакласні [18, 490]. Крім того, за способом обробки тексту розрізняють: 1) довільний стилістично нейтральний переказ або вільне викладення сюжету твору, 2) адаптацію або лексичне та граматичне спрощення авторського тексту, скорочення, тобто вилучення з тексту окремих слів, словосполучень, глав і поєднання частин тексту за допомогою "зв'язок", 3) та скорочення без "зв'язок" за умови збереження композиційної та сюжетної цілісності твору, але в чистому виді всі ці типи зустрічаються рідко, особливо типовим є поєднання адаптації зі скороченням [21, 112].

У своїй роботі ми користуємось терміном "адаптований текст". Адаптацію розуміємо як лексичне та граматичне спрощення авторського тексту разом зі скороченням цього тексту, тлумачення адаптації запозичуємо з літературознавчого словника-довідника. За його визначенням, адаптація художнього тексту – це "спрощення тексту літературного твору, пристосування його для сприйняття дітьми або малопідготовленими читачами, що вимагає збереження стилю письменника, оснащення елементів, що не піддаються адаптуванню, необхідними поясненнями" [14, 12]. Поява останніх обумовлена передбачуваним браком у читача так званого фонового знання або того соціально-культурного фону, що притаманний мовній спільноті, сукупності відомостей історичного, соціально-культурного та іншого характеру, що відображує всі сторони існування нації [9, 23; 17, 329]. Частіше всього серед не носіїв певної мови таке знання є більш або менш обмеженим. Очевидно, що спрощення тексту має бути обґрунтованим і спрямованим на адекватне сприйняття матеріалу читачем із недостатнім обсягом фонових знань.

Отже, адаптація подібна до переказу художнього тексту – його короткого викладення з метою передачі інформації, що в ньому міститься. Такий переказ вміщує підсумоване викладення сюжету, узагальнену характеристику персонажів, абстраговане формулювання ідеї, спрощення мовних засобів зображення. Переказ може частково складатись з фрагментів вихідного тексту, частково з перефразованих авторських формулювань [4, 75].

Як зазначає А.А.Вейзе, існують два послідовні етапи адаптування тексту: 1) скорочення обсягу, 2) мовна обробка [6, 116]. Скорочення обсягу тексту відбувається за рахунок спрощення внутрішньої синтаксичної структури тексту, вилучення статичних елементів, елімінації деталей, що не є релевантними для розвитку сюжету. Мовна обробка твору передбачає зміну форми його мовної організації, синтаксичне та лексичне спрощення. Застосування деяких граматичних та логічних прийомів дозволяє скоротити мовну форму висловлювання, але зберегти при цьому його змістовні властивості. Адаптування полягає не у заміні одного мовного коду іншим, а "в звуженні діапазону варіативних та комбінаторних потенцій одного й того ж мовного коду"

[12, 138]. Код, отриманий в результаті семантичної компресії оригіналу, має мінімальну довжину та максимальну шпаринність.

Адаптований вторинний текст створено для читачів, які прагнуть прочитати твір тією мовою, якою він був написаний, але не можуть подолати оригінал самостійно з різних причин. На процес читання заради задоволення крім суто мовних факторів впливає ще один – зацікавленість у книжці. Тобто інформація, що міститься у ній, має бути лінгвістично адекватною для рівня мовної компетенції читача, легкою для розуміння та цікавою.

Як зазначають дослідники адаптованих текстів, є три важливі фактори, на які треба зважати у процесі створення адаптованої версії – сюжет, сюжет та ще раз сюжет [30]. На основі вивчення рекомендацій видавництва, що друкують адаптовані тексти, норвезька дослідниця О. Сіменсен зазначає, що головним принципом адаптування художніх текстів є принцип контролю: контролю над інформацією, мовою та структурою тексту, який здійснюється комунікативним посередником [28, 45]. Такої ж думки дотримуються й інші дослідники [25; 26; 29].

На думку О. Сіменсен, оригінальні тексти, які беруть до адаптації, можуть бути різними, зі складною сюжетною лінією чи не дуже, з великою чи малою кількістю дійових осіб, вони можуть вимагати попереднього знання, в них може існувати підтекст, але адаптатор завжди формує вторинний текст таким чином, щоб він був зрозумілим для його потенціальних адресатів. Він може забрати з оригінальної версії цілі епізоди, якщо вони не важливі для основної сюжетної лінії, відповідно до цього скоротити кількість персонажів, або ж навпаки, додати пояснень щодо історичної чи культурної ситуації, що розвивається в адаптованому тексті [28, 47].

Тож, адаптована версія передусім орієнтується на сюжет, на повідомлення про події, а значить її інформативність досягається використанням змістово-фактуальної інформації, що завжди експліцитна за своїм характером, тобто висловлена вербально. В кожному адаптованому варіанті спостерігається інформаційна оптимізація вихідного тексту [6, 1]. Як і в будь-якому іншому відтворенні тексту, тут відбувається децентрація тексту, тобто окремі частини можуть бути пропущені або згорнуті до мінімуму, інші залишаються без змін. Будь-який згорнутий текст можна розгорнути та представити в оригінальному вигляді, але якщо вилючено змістовно значимі відрізки тексту, то він втрачає елементи семантичної інформації та вже не може бути відтворений у свій вихідний варіант [19, 244]. Втім, видавництва адаптованої літератури застерігають адаптаторів від нерівномірного розподілу інформації у тексті, внаслідок чого певні частини з зависокою концентрацією інформації (*density of information*) будуть заскладними [28].

У процесі змістовної чи мовної обробки та спрощення художніх творів комунікативний посередник або адаптатор стикається з двома головними проблемами: перша – це проблема еквівалентності змісту, оскільки первинний та вторинний тексти мають бути семантично тотожні або принаймні близькі, а друга – естетична проблема, оскільки трансформації підлягає саме художній текст, який є віддзеркаленням національно-специфічної культури та певного менталітету, втіленням авторського світогляду, носієм духовних та естетич-

них цінностей. Свобода адаптатора щодо перетворення тексту обмежується необхідністю зберегти авторський стиль, ідейно-художню та стилістичну цінність даного твору [21]. Таким чином дігест художнього твору має залишатися художнім твором, а для цього в ньому мають зберегтися основні особливості індивідуально-авторського стилю оригіналу [18]. Втім, дослідники, які вивчали явище адаптації, з лінгвістичної, а не методичної перспективи, ставлять під сумнів можливість зберегти стилістичну та ідейну цінність художнього тексту під час такої його обробки та отримати в процесі скорочення повноцінний художній твір [13, 379-408], вони зазначають, що текст адаптації втрачає здатність передавати особливості змісту та намір автора через втрату всіх достоїнств оригіналу [15, 289-291], а від адаптації вимагають не естетичної рівнозначності з оригіналом, а принаймні уникнення спотворення уявлення про оригінал, для чого необхідно зберегти семіологічно релевантні ознаки оригіналу [8, 62-63].

Нарешті, читання адаптованої літератури дає змогу відчувати впевненість у своїх знаннях іноземної мови та отримати задоволення від процесу. Що ж стосується неавтентичності адаптованих текстів, то як зазначає Г. Відоусон, автентичний текст – це такий текст, який написаний для певної аудиторії, і таким чином адаптовані тексти, що завжди спрямовані на певну читачку аудиторію, є автентичними відносно самих себе, адже автентичність є результатом стосунків між автором та читачем, а не є невід'ємною рисою тексту [32]. З цієї ж причини не спрощені, оригінальні, тексти не можуть розглядатись як автентичні за умови навчальної мети, оскільки вони в такому випадку є витягнуті з тієї спільноти, для якої були написані, отже акцент має бути не на автентичних, а скоріше на доцільних текстах [31, 711, 714].

Таким чином, адаптовані тексти не можна вважати творами художньої літератури, але, якщо вони якісно зроблені, вони допомагають вивчати іноземну мову [27]. Краще всього використовувати для цього невеликі фабульні твори, в яких автором використано небагато художніх засобів [13; 21].

Отже, адаптована версія – це новий текст, певним чином обмежений оригіналом, але побудований відповідно до тієї мети, якої він має досягати. Іноді частини адаптованої версії "монтуються" прямо із лексичних одиниць, запозичених із різних частин тексту оригіналу, втім, робота з фрагментами на рівні речення потребує введення нових елементів, які відсутні в оригіналі, але необхідні для зв'язування окремих фрагментів. Додавання у скорочений текст відсутніх там до того елементів результується в експлікуванні змісту, наголошенні, вербальному вираженні того, що імплікувалось в оригіналі. Комунікативна та інформаційна структура вторинного тексту, а також його функції зазнають суттєвих змін порівняно з існуючою структурою та функціями первинного тексту. Адаптований текст створений на базі оригіналу, спирається на нього в сюжеті, але є самостійним комунікативним феноменом, зі своєю власною структурою.

Дані, отримані в ході дослідження дозволяють по-новому оцінити значення адаптованих текстів для методики викладання мов, а також їхню роль у формуванні в читача розуміння культурної спадщини країни, мову якої він вивчає. Висновки, отримані в результаті аналізу категорій інформативності

та концептуальності адаптованого тексту, відкривають перспективи подальшого вивчення цих категорій та питання еквівалентності текстового концепту в інших типах вторинних текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агранович Н. В. Вторичные тексты в коммуникативно-когнитивном аспекте: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Агранович Наталья Владимировна. – М., 2006. – 152 с.
2. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров / Михаил Михайлович Бахтин // М.М. Бахтин Литературно-критические статьи. – М.: Худ. лит., 1986. – С. 428-473.
3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
4. Бухбиндер В.А. О ядерных тестах и их получении путем компрессии / В.А. Бухбиндер // Проблемы текстуальной лингвистики. – К.: Изд-во КГУ, 1983. – С. 68-79.
5. Вейзе А.А. Теория и практика порождения вторичного текста в курсе вузовского обучения иностранным языкам: дис....докт. пед. наук: 13.00.02 /Аполлон Аполлонович Вейзе.- Минск, 1993. – 435 с.
6. Вейзе А.А. Чтение, реферирование и аннотирование иностранного текста /Аполлон Аполлонович Вейзе.- М.: Высшая школа, 1985. – 128 с.
7. Вербицкая М. В. К обоснованию теории "вторичных текстов" / М.В. Вербицкая // Филологические науки, 1989. – № 1. – С. 30-35.
8. Вербицкая М.В. Теория вторичных текстов (на матер. соврем. англ. яз.): дис. ... докт. филол. наук: 10.02.04 / Вербицкая Мария Валерьевна. – Москва, 2000. – 312 с.
9. Гюббенет И.В. К проблеме понимания литературно-художественного текста / Ирина Владимировна Гюббенет. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 108 с.
10. Завальская Г.П. "Вторичные" тексты в литературной традиции современного английского языка: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04/ Завальская Г.П. – М., 1988. – 114 с.
11. Колегаева І.М. Нарис про комунікативну вторинність / І. М. Колегаєва // Записки з романо-германської філології. – Вип. 13. – Одеса: Фенікс, 2003. – С. 85-95.
12. Колегаева І.М. Феномен комунікативного посередництва. Его роль в становлении филолога / И.М. Колегаева, Л.Н. Голубенко // Записки з романо-германської філології. – Вип. 7. – Одеса: Латстар, 2000. – С. 136-142.
13. Липгарт А.А. Лингвопоэтическое исследование художественного текста: теория и практика (на материале англ. лит. 16-20 вв.): дис. ... докт. филол. наук: 10.02.04/ Липгарт Андрей Александрович – Москва, МГУ, 1996. – 656 с.
14. Літературознавчий словник-довідник: [2-ге вид., виправ. та доповн.] / [під ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В.Теремка] – К.: Академія, 2006. – 752 с. – (Довідкова серія "Nota bene").
15. Магидова И.М. Теория и практика прагмалингвистического регистра английской речи: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.04/ Магидова Ирина Марковна – М.: МГУ, 1989. – 407 с.
16. Майданова Л.М. Речевая интенция и типология вторичных текстов / Л.М. Майданова / Человек – Текст – Культура: [коллект. моногр.] – Екатеринбург, 1994: Ин-т развития регион. образ-я, 1994. – С. 81-104.
17. Папина А.Ф. Текст: его единицы и глобальные категории / Папина А.Ф. – М: УРСС 2002. – 365с.
18. Полубиченко Л.В. Филологическая топология: теория и практика: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.04 / Полубиченко Лидия Валериановна – Москва, МГУ, 1991. – 729с.
19. Свинцов В.И. Смысловый анализ и обработка текста/ Виталий Иванович Свинцов. – М.: Книга, 1979. – 272 с.
20. Сунцова Н.Л. Лингвистическая модель порождения вторичного текста: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Сунцова Нина Леонидовна. – М., 1995. – 188 с.
21. Терехова М.Ю. Лингвостилистический статус учебных видов вторичного текста: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Терехова Марина Юрьевна. – М., 1988. – 234 с.
22. Тюленев С.В. "Вторичный" текст как средство прагматилистического изучения оригинала: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04/ Тюленев Сергей Владимирович. – М., 2000. – 338 с.
23. Черезова Т.Л. Адаптированный литературно-художественный текст с точки зрения филологического чтения/ Черезова Т.Л. – М.: Моск. авиац. ин-т им. С. Орджоникидзе, 1987. – 17 с.

24. Чернявская В.Е. Интертекстуальность как текстообразующая категория вторичного текста в научной коммуникации / Чернявская В.Е. – Ульяновск: Изд-во СВНЦ, 1998. – 108с.
25. Hill D. R. Graded readers/ D.R. Hill // ELT Journal, 2001. – Vol. 55. – №3. – P. 300-324.
26. Hill D.R. Survey review: graded readers / D.R. Hill // ELT Journal, 1997. – Vol.51. – №1. – P. 57-81.
27. Nation, I.S., Deweerdt, J-P. A defense of simplification // Prospect, 2001 – Vol. 16, N 3. – pp. 55-67.
28. Simensen A.M. Adapted Readers: How are they Adapted? / A.M. Siemensen //Reading in Foreign Language, 1987. – Vol. 4 N.1, p. 41-57.
29. Waring R. Writing a Graded Reader. – режим доступу до статті <http://www1.harenet.ne.jp/~waring/papers/papers.html>
30. Waring R. Graded and Extensive Reading – Questions and Answers. The Language Teacher (Online). Volume 21, Number 05 May, 1997 <http://www.jalt-publications.org/tlt/files/97/may/waring.html>
31. Widdowson H. Context, community, and authentic language.// TESOL Quarterly, 1998. – Vol. 32, N.4. – P. 705-716.
32. Widdowson H. The authenticity of language data. // J. Fanselow, R. Crymes (Eds.), On TESOL '76 . Washington, DC: TESOL. 1976. – P. 261-270.